

Umor očeta in sina

IVO ŽAJDELA

Avgusta 1943 sta dva partizana v spremstvu terenca OF Nikolaja iz Breginja, brezrokega Koleta, prišla na dom Franca Lazarja v Borjani. Zahtevala sta orožje in strelivo. Ko je strelivo jemal iz predala mize, ga je partizan ustrelil v tilnik, potem so morilci zbežali.

Franco Lazar iz Borjane, po domače Jaku, se je rodil 1. junija 1911. Partizani so ga ubili doma v sobi 23. avgusta 1943. Borjana je bila znana tudi kot partizanska vas. Svoje prve zaupnike OF je imela že v jeseni 1942. Zgodaj, še pred pomladjo 1943, so bili že organizirani in imeli so tajni vaški odbor OF. Ta je po navodilih aktivistov Antona Kebeta, Franca Črnuglja - Zorka in Leopolda Koširja - Zmaga bedel nad vsem. Na sestankih so poudarjali predvsem potrebo po budnosti in da morajo prijaviti vsakega posameznika, ki bi bil kakorkoli sumljiv za narodno-osvobodilno gibanje.

Pod učinek te »budnosti« je padel dober in pošten mladenič, ki je hodil na delo v rudnik v Rajblu. Vsako soboto zvečer se je vračal domov in potem šel s kolesom k svojemu dekletu Olgi Skrt, po domače Grgurjevi, v Modrej pri Sveti Luciji, ki je po vojni živela poročena v Doblarju. Ivan Rutar je leta 2001 govoril z njo po telefonu, vsa prizadeta mu je dajala podatke. Njen

brat je bil znan partizanski oficir Joško Skrt - Grgur. Po njeni izjavi so takrat naredili partizani veliko svinjarijo. Povedala je: »To povem, tudi če je bil potem moj brat Joško na Tolminskem poznan partizanski oficir, ampak šele po kapitulaciji Italije.«

Partizanska »sumljivost«

Umorjeni Franco Lazar je bil navdušen lovec in je imel za lov dovoljenje in orožje s potrebnim strelivom. Med »sumljivce« so ga šteli zaradi tega, ker je bil njegov oče priden delovodja in ker je moral biti vpisan v fašistično stranko, po duši pa to nikoli ni bil, kot tudi ne sin Franco. Značilno je bilo, da je imel »krajevni odbor« oba za »sumljiva« zato, ker sta bila pridna in skrbna človeka, ker nista »poznala« gostilne.

Kmalu po Lazarjevem umoru je nekdo izmed članov tega odbora povedal njegovi sestri Hedviki, da so Franca in njegovega očeta kot nevarna »obsodili« že

na sestanku 25. marca 1943. Hedviki se je opravičeval, da se on nima česa bati, ker na tem svetu še nobenemu ni napravil nič hudega. Povedala je tudi, da je bil brat pravi poštenjak in zelo priden delavec.

Nikolaj iz Breginja

Tistega dne sta prišla dva partizana v spremstvu terenca OF Nikolaja iz Breginja, poznanega kot brezrokega Koleta (bil je brez leve roke). Od Franca sta zahtevala orožje in strelivo. Ta ju je brez posebnega upiranja odgnal v svojo sobo, medtem ko je jemal iz predala mize strelivo, ga je partizan ustrelil v tilnik, potem sta morilca zbežala. Hedvika je dogodek opisala tako: »V soboto, že bolj pozno popoldne, so prišli trije partizani, takrat smo jim pravili četniki. Z mamo sva pleli gori za hišo. Nenadoma sva v hiši slišali strel. Prestrašeni sva stekli domov in videli hiteti tri partizane proti Podbeli. Šli sva pogledat v Francovo kamro in ga za-

Breginj

gledali mrtvega, v krvi, ustreljenega v glavo, ob mizi, kjer je imel predal s svojim lovskim strelivom. Takoj sva vedeli, kaj se je zgodilo. Mati je klicala in tresla Franca, toda bil je mrtev.

Čez dva dni smo imeli pogreb, iz Modrej je prišlo tudi njegovo dekle Helena Skrt in njeni sorodniki. Ljudje so govorili vse mogoče, tudi to, da vedo, kdo je Franca ubil. Tudi jaz sem vedela, da hodijo po Breginjskem kotu trije četniki iz Jugoslavije. Tudi po imenu jih poznam (povedala je imena), z njimi pa sta hodila še en Breginjec in dva Borjanca, ki jih tudi poznam (povedala je imena).

Oče je po pogrebu šel spet delat v Baveno ob jezeru Lago Maggiore, kjer je bil delovodja pri urejanju hudourniških potokov. Tam je tudi umrl, zadet od srčne kapi, še ne leto dni po tistem, ko so umorili sina. Star je bil le 59 let (rodil se je leta 1885).«

»Predlog« za umor

Zadevo so raziskovali tudi italijanski karabinjerji, a so rekli: »To, vidite, delajo ribelli.« Hedvika je še povedala: »Ena domačinka, Borjanca, je takrat izjavljala, da hodi Franc vsak teden v Tolmin izdat, v resnici pa je hodil k svojemu dekletu. Izdajati pa tudi ni imel kaj, ker se ni nikoli zanimal za drugo kot za to, da je hodil redno delat v Rajbelj, ko si je vzel čas na lov, in k dekletu. Če bi že hotel kaj izda-

jati, bi to lahko naredil v Rajblju ali pa bi šel v Kobarid.« Prizadeta Hedvika je jokala, njen mož Miha pa je dodal: *»Ja, hudičevi časi so bili.«*

Predlog za umor, ker naj bi bil »izdajalec«, je dal »krajevni odbor OF«. Po pripovedovanju sestre Hedvike so se po vojni posamezniki izgovarjali, da niso bili zato, ker da so Franca dobro poznali kot pridnega in skrbnega delavca, saj je hodil vsak ponedeljek delat v Rajbelj.

Oče in sin Čušin

Andrej Čušin iz Kreda se je rodil leta 1897. Partizani so ga v jeseni 1944 ubili pred domačo hišo sredi vasi. Klical je sina Antona, naj se skrije, ker da so prišli ponj. Skril naj bi se nekje na podstrešju v senu. Vedel je, da iščejo sina Antona, ki je bil od aktivistov OF pozvan, naj se javi k partizanom, ker da je mobiliziran. Tedaj 47-letni oče Andrej ni bil smrtno zadet. Ranjen je padel na poti ob domači hiši, toda približal se mu je partizan, domačin iz Kreda, in

mu dal »milostni« strel. Partizane je vodil komandir Zvonimir Vodopivec - Nazdar iz Renč, komandant Briško-beneškega oddela. 16. septembra 2006 so mu na trgu v Renčah – zločincu – postavili spominsko ploščo.

Nemcev takrat ni bilo več v Kredu, zapustili so ga sredi maja 1944.

Andrejev sin Anton Čušin iz Kreda je imel med skrivanjem zle slutnje. Bil je zbehan in ni našel primerne skrivališča, tako ga je domačin in celo bratranec Darko Žuber (1927) naslednji dan našel in ga med begom po stopnicah ustrelil, zadela ga je v trebuh.

Kot martinčki na jasi

Partizani naj bi oba ubili predvsem zato, ker naj bi izdala kurirje nad vasjo Staro selo. Da so Nemci ujeli dva kurirja in enega ubili, so bili po pripovedovanju tudi enega z iste kurirske postaje oz. karavle (Mirka Urbančiča iz Starega sela) krivi izključno sami, ker niso upoštevali varno-

Pokopališča v Kredu

stnih ukrepov. Namesto da bi bil kdo na straži, so se vsi trije ob prvih prihajajočih spomladanskih žarkih kot martinčki sončili na lepi jasi.

To so z daljnogledom opazili italijanski vojaki, ki so stražili na cesti pri Robiču, in sporočili Nemcem v Kred. Ko so Nemci že prišli do njih, so hoteli zbežati, toda bilo je prepozno. Enega, doma nekje z Bovškega, so ubili (po knjigi Franca Črnučljaja - Zorka *Na zahodnih mejah 1944* naj bi bili trije, a je enemu uspelo prikrito zbežati). Domačina iz Kreda in neznane kurirja z Bovškega so ujeli in ju odvedli na zaslišanje na nemško komando v Kred, kjer so ju hudo mučili, da bi iz njiju izsili podatke, kje je nahaja partizanska baza za Breginjem in še kaj. Eden izmed njiju (Bovčan) mučenja ni prenesel, opisal je kraj in potem tudi pod prisilo vodil večjo nemško enoto v Plazje za Breginjem. Tudi tam so vsi borci spali, ko je prvi strel zadel stražarja, je bilo že prepozno. Le nekaj

gediji. Podobne tragedije so komandanti potem vedno pripisovali »izdajam« in kot grešne kozle pobijali nedolžne ljudi.

Jakob Čebokli

Jakob Čebokli - Mehel se je rodil v Potokih nad Kredom leta 1891. Bil je gostilničar in kmet, skrben in ugleden gospodar. Nekega večera maja 1943 so prišli k njemu na obisk oziroma na »pijačo« dva aktivista OF in dva partizana. Ko jih je pogostil in so se napili, so namesto, da bi plačali račun, zahtevali, da gre z njimi. Doma je bil sam, zato je zaklenil domačijo in brez upiranja šel z njimi. Odvedli so ga daleč na neko gmajno nad Breginjem in ga tam ustrelili. Niso ga niti zakopali, nanj so vrgli le nekaj smrekovih vej in drugega dračja. Že naslednjega dne so ga tam našli pastirji. Ko so izvedeli, kdo je, so poslali žalostno sporočilo domov ženi in bratom Alojzu (1922), Ivanu (1925) in Stanku (1927), ki so šli ponj in ga po-

Simon Medved

Simon Medved - Šmonov iz vasi Krn se je rodil leta 1902. Neke nedelje decembra 1944 ali v januarju 1945, ko je ravno prišel iz Tolmina od maše, so ga partizani ugrabili na domu. Odvedli so ga neznan kam. Po dolgem času je prišla vest, da so ga v Cerknem »obsodili na smrt« in ustrelili, zato ker naj bi bil on tisti, ki je izdal Gregorčičevo brigado, da je bila poleti 1944 hudo poražena. Krajani Krna pravijo, da je to huda neresnica in krivica, ker da on ne bi nikoli napravil kaj takega. Vsa njegova »krivda« naj bi bila samo v tem, da je kakšno nedeljo rad šel k maši v Tolmin, kjer naj bi ob takih priložnostih domobrancem poročal o partizanih. Če bi to bilo res, potem bi bili Nemci ali domobranci lahko vsak dan v vasi Krn in zagotovo bi tudi še koga zajeli. Šmon pa takih nagnjenj nikoli ni imel, nihče ni nikoli podvomil vanj. Toda nekdo ga je le moral vzeti na piko.

posameznikom se je v jutranjem mraku uspelo rešiti, druge so ubili strelji ali ročne bombe. Živ je ostal tudi sedemnajstletni Izidor Gruntar - Gujonov iz Starega sela, ki se je pritalil pod kupom mrtvih trupel soborcev.

Za neodgovorno in nevojaško obnašanje treh kurirjev so potem osumili izdaje očeta in sina Čušina, ki sta prav v tistem času v bližino kurirske karavle na njivo vozila gnoj. To so opazovali italijanski vojaki in po naključju zagledali počivajoče in brezskrbne kurirje. Zanimivo je, da Nemci tedaj v Plazjih partizanskega kurirja, ki jih je vodil, niso ubili. Ostal je živ in se po vojni enkrat celo oglasil v Kredu.

Prav tako so se tudi borci v Plazjih obnašali nevojaško, to je prispevalo k tra-

kopali na domačem pokopališču v Kredu po krščanskem obredu, ki se ga je udeležilo veliko ljudi.

Po končani vojni sta dva od sinov še pred priključitvijo tega dela ozemlja k Jugoslaviji odšla v Italijo, mlajši pa je ostal doma, vendar se je pred odhodom k vojakom tudi on umaknil čez mejo. Vsi so že umrli, dva v Avstraliji, mlajši v Italiji.

Potočani vedo, kdo je ta zločin zagrešil. Neka zagnana »oefarca« naj bi se zelo hudovala, kako da so mogli biti tako nerodni in pustiti, da jim je drugi »kandidat, izdajalec«, ki je bil tudi na vrsti za umor istega večera skupaj z Jakobom, ušel.

V Potokih so partizani ubili tudi domačina Pejca, ker se jim na več pozivov ni hotel pridružiti.

Grešni kozli

Partizanski dnevnik, partizanski časopis iz tistih dni (dnevni časopis, »glasilo Osvobodilne fronte za Primorsko in Gorenjsko«), je v številki 27. 1. februarja 1945 v rubriki *Iz naših krajev* prinesel tudi naslednjo novico: »*Tolminsko: Pred kratkim je naša oblast aretirala Medveda iz Krna pri Tolminu. Izkazalo se je, da je on tisti podlež, ki je izdal 17. SNOUB 'Simona Gregorčiča' poleti 1944 ter zakrivil smrt tovarišev na Krnu. Prijeti je sam priznal in povedal še več, kot je bilo doslej znano. Prejel bo zasluženo kazen. Tolminci bomo tako kot z njim obračunali z vsakim domačim izdajalcem. M.*« Neštetokrat so partizani za svoje poraze poiskali grešnega kozla in ga »kaznovali« s smrtjo. ■